

Валерій Власенко

Міжвоєнна польська дипломатія й українська політична еміграція на Балканах (Болгарія, Румунія, Югославія)

Valeriy Vlasenko

Interwar Polish diplomacy and Ukrainian political emigration in the Balkans (Bulgaria, Romania, Yugoslavia)

Summary

Based on previously unknown documents from the Ukrainian and Bulgarian archives, the policy of Polish diplomacy on Ukrainian political emigration, which was supported by the State Center of the Ukrainian People's Republic, in Bulgaria, Romania and Yugoslavia in the interwar period, is analyzed. Emphasis is placed on organizational and material support of Polish diplomatic missions to public organizations of Ukrainian emigration in the recipient countries. It is concluded that the Polish diplomacy of that time acted in accordance with the concept of the Internarium and the policy of Prometheanism.

Keywords: Balkans, Bulgaria, Polish diplomacy, Romania, Ukrainian emigration, Yugoslavia.

Проблема взаємовідносин П Речі Посполитої й української політичної еміграції у формі Державного Центру Української Народної Республіки (ДЦ УНР) у міжвоєнний період є широкою і багатоаспектною та має кілька рівнів виміру. Саме тому в українській і польській науковій літературі висвітлено лише окремі її аспекти. Прямо чи опосередковано ця проблема розглядалася у монографіях українських авторів з історії міжвоєнної української еміграції в Європі, які досліджували це явище в історичному та суспільно-політичному ракурсах¹, торкалися перебування українських військовополонених й інтернованих в таборах у країнах Центрально-Східної Європи², аналізували дані про спецслужбу

¹ Володимир П. Трощинський, *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище*, Київ 1994.

² Ігор Срібняк, *Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.)*, Київ 1997; його ж, *Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становиче,*

УНР в еміграції³, політичний вибір української еміграції⁴, емігрантську пресу в Європі⁵, вільнокозачий рух на еміграції⁶ та ін. Більш докладно окремі аспекти проблеми розкриті у монографічних роботах з історії української еміграції у міжвоєнній Польщі та на окремих її тогочасних територіях, зокрема щодо військової еміграції⁷, Волинського українського об'єднання⁸, політичної еміграції на території Волинського воєводства⁹, концепції прометеїзму в політиці Польщі¹⁰, а також численних статтях у науковій періодиці.

Щодо співпраці польських дипломатів з українською еміграцією в балканських країнах спеціальних робіт поки що немає, проте в окремих статтях зустрічаються сюжети про фінансову підтримку українських громадських організацій у Болгарії та Югославії з боку дипломатів¹¹.

Широко представлена проблема взаємовідносин влади Польщі з ДЦ УНР у польській історіографії, зокрема кризь призму політики

організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.), Київ 2000; Микола Павленко, *Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.)*, Київ 1999.

³ Володимир Сідак, Тамара Вронська, *Спецслужба держави без території: люди, події, факти*, Київ 2003.

⁴ Валентина Піскун, *Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття)*, Київ 2006.

⁵ Олег В. Богуславський, *Преса міжвоєнної політичної еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії*, Запоріжжя 2008.

⁶ Володимир Г. Бондаренко, *Український вільнокозачий рух в Україні та на еміграції (1919–1993 рр.)*, Запоріжжя 2016.

⁷ Олександр Колянчук, *Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939)*, Львів 2000.

⁸ Микола Кучерепа, Руслана Давидюк, *Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.)*, Луцьк 2001.

⁹ Руслана Давидюк, *Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства*, Львів–Рівне 2016.

¹⁰ Володимир Комар, *Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)*, Івано-Франківськ 2011.

¹¹ Валерій Власенко, В. Гузун, *Національно-демократичне середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи*, «Сумська старовина» 2016, № XLVIII, с. 12–13.

прометеїзму¹², українського питання¹³, перебування українських військовополонених й інтернованих на території Польщі¹⁴, відродження УНР¹⁵, української еміграційної преси¹⁶, української еміграції в Польщі як суспільно-політичного явища¹⁷. З різних ракурсів ці взаємовідносини на сторінках наукової періодики розглядали польські дослідники Я.Я. Бруський¹⁸ та Я. Пісулінський¹⁹. У роботах з історії польської дипломатії на Балканах²⁰ у досліджуваний період про українську політичну еміграцію не йдеться. Саме тому автор ставить собі за мету окреслити головні моменти взаємо-

¹² Sergiusz Mikulicz, *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971; Jan Jacek Bruski, *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*, Kraków 2010.

¹³ Ryszard Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945)*, Warszawa 1972; *idem*, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989; Robert Potocki, *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939*, Lublin 2003; Jan Pisuliński, *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Toruń 2013.

¹⁴ Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924: Z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej*, Toruń 1997; Jan Jacek Bruski, *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, wyd. 2, Kraków 2004.

¹⁵ Robert Potocki, *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939)*, Lublin 1999.

¹⁶ Emilian Wiszka, *Prasa ukraińskiej emigracji w Polsce 1920–1939*, Toruń 2001.

¹⁷ *Idem*, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2005.

¹⁸ Jan Jacek Bruski, Jan Pisuliński, *Polska dyplomacja wobec emigracji ukraińskiej. Nieznana instrukcja ministra Augusta Zaleskiego z 1926 roku*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, Warszawa 1998, t. XXXIII, s. 161–168; Jan Jacek Bruski, *Mykoła Czebotariw i placówka „Hetman”*. Z dziejów ukraińskich służb specjalnych na emigracji, „Dzieje Najnowsze”, Warszawa 2013, nr 2, s. 53–65.

¹⁹ Jan Pisuliński, *Polityka władz polskich wobec Centrum Państwowego Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie po preliminariach ryskich (1920–1923)*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 2007, nr 13, s. 71–85; *idem*, *Centrum państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie w polskiej polityce zagranicznej po 1926 r.*, «Історичний архів. Наукові студії», Миколаїв 2010, вип. 5, с. 120–124; *idem*, *Ukrainian diaspora in Polish foreign policy in the interwar period*, „New Ukraine = Нова Україна” 2011, no. 11, p. 43–54.

²⁰ Andrzej Essen, *Polska a Mała Ententa 1920–1934*, Warszawa–Kraków 1992, 335 s.; Władysław Stępnia, *Dyplomacja polska na Bałkanach (1918–1926)*, Warszawa 1998; Владислав Степняк, *Польська дипломатія на Балкану (1918–1926)*, «Архив», Београд 2001, № 2, с. 104–112; Henryk Batowski, *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 2001; Henryk Walczak, *Polscy przedstawiciele dyplomatyczni w Rumunii w latach 1918–1940*. Cz. I: 1918–1940, „Polish Biographical Studies” 2016, no. 1, p. 25–49; *idem*, *Józef Piłsudski wobec sojuszu Polski z Rumunią w okresie międzywojennym*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2018, nr 3, s. 109–136.

відносин польської дипломатії в балканських країнах (Болгарія, Румунія, Югославія) з тамтешніми українськими політичними емігрантами, які були прихильниками ДЦ УНР в еміграції.

У даній роботі йдеться не про всю українську еміграцію, а лише політичну, тобто ту її частину, яка була політично вмотивованою, ідеологічно визначеною, організаційно структурованою та сповідувала ідею української незалежної державності у будь-якій її формі. Це ті емігранти, які були прихильниками або членами певного політичного об'єднання, руху чи партії, сповідували певну ідеологію, належали до громадських емігрантських організацій або тією чи іншою мірою брали участь в їхньому житті та ставили за мету повернення в Україну для розбудови самостійної, незалежної та суверенної держави.

У міжвоєнний період політичні центри української еміграції перебували в Австрії, Німеччині, Польщі, Франції та Чехословаччині, периферійні осередки – в Бельгії, Болгарії, країнах Балтії, Великобританії, Італії, Нідерландах, Туреччині, Фінляндії, Югославії та інших країнах, проміжне місце між політичними центрами і периферійними осередками займала Румунія.

Формування української еміграції в балканських країнах відбувалося кількома хвилями у 1918–1922 роках й окремими потоками: через Дністер до Румунії у складі Армії УНР та Чорним морем у складі армій А. Денікіна і П. Врангеля безпосередньо до Болгарії й Югославії або транзитом через Константинополь (Стамбул) до цих же країн та Румунії. До них долучалися колишні військово-полонені періоду Першої світової війни, які прямували з країн Західної і Південної Європи, Єгипту та Марокко через Балкани і не змогли або не захотіли повернутися на батьківщину²¹. Болгарія та

²¹ Більш докладно про це див.: Валерій Власенко, *Друга хвиля міжвоєнної української політичної еміграції у Південно-Східній Європі*, «Сумська старовина», Суми 2013, № XL, с. 22–35; його ж, *Перша хвиля міжвоєнної української політичної еміграції до Болгарії*, «Българска украинистика», София 2013, № 3, с. 172–184; його ж, *Третя хвиля міжвоєнної української еміграції до Болгарії*, «Дриновський збірник», Харків–Софія 2014, т. 8, с. 184–195; його ж, *Формування міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії (перша хвиля)*, «Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету», Запоріжжя 2014, вип. XXXIX, с. 85–91; його ж, *Формирование украинской политической эмиграции в Румынии в межвоенный период (первая волна)*, «Русин», Кишинев 2014, № 35, с. 105–120; його ж, *Вторая волна межвоенной украинской политической эмиграции в Румынии (зима–весна 1920 г.)*, «Русин», Кишинев 2014, № 36, с. 270–284; його ж, *Третья*

Югославія не виокремлювали українців із загального російського емігрантського середовища і в так званих нансенівських паспортах усі емігранти з колишньої Російської імперії визнавалися «русскими» або «российскими подданными». Українська еміграція в Румунії добилася того, що місцева влада визнала українців окремою національною групою емігрантів, що і було відображено в «нансенівських» паспортах.

Узагальнюючи архівні матеріали, свідчення тогочасної української та російської емігрантської преси, автор стверджує, що наприкінці 1920 – на початку 1921 року в Румунії перебувало приблизно 4–5 тис. українських політичних емігрантів. Їхня кількість наприкінці 1930-х років скоротилася до 3 тис. осіб (власники «нансенівських» паспортів), незважаючи на приплив нових емігрантів з-за Дністра під час Голодомору 1932–1933 років в УСРР. У Югославії у міжвоєнний період свідомих українців налічувалося кілька сотень осіб, переважно з Наддніпрянської України, понад 1 тис. осіб брала участь в організованому житті української еміграції (політичні емігранти). Серед них були як емігранти з України, так і представники місцевої українсько-русинської меншини²². В Болгарії кількість емігрантів, які свідомо і публічно визнавали себе українцями, коливалася в межах 1–2 тис. осіб із тенденцією до зменшення. Як у Болгарії, так і в Югославії кількість так званих малоросів була в декілька разів більшою ніж українських політичних емігрантів. Вони визнавали свою окремішність від росіян у мові та культурі, але не відокремлювали себе від російської еміграції. Зменшення кількості українських емігрантів взагалі і політичних зокрема у цих трьох балканських країнах було викликано репатріацією (поверненням на батьківщину), рееміграцією (переїздом

волна міжвоєнної української політичної еміграції в Румунії, «Русин», Кишинев 2014, № 38, с. 99–114; його ж, *Третя хвиля міжвоєнної української еміграції до Югославії* [у:] *Русинистичні студії*, ред. Ю. Тамаш, Нови Сад 2015, с. 103–132; його ж, *Евакуація російської армії генерала П. Врангеля з Криму: український контекст* [у:] *Ucraina magna*, Київ 2016, т. I, с. 208–221.

²² Його ж, *Натуралізація міжвоєнної української політичної еміграції в Румунії та Югославії*, «Правові горизонти», Суми 2018, № 9 (22), с. 8–9.

до інших країн), асиміляцією, натуралізацією (переходом в інше громадянство) та природними втратами (смертю)²³.

Серед емігрантів були республіканці або прихильники ДЦ УНР («уенерівці», «петлюрівці»), монархісти (гетьманці, орієнтувалися на Павла Скоропадського або Івана Полтавця-Остряницю) та націоналісти (прихильники Організації українських націоналістів, а в Югославії – ще й Українського фашистівського здвигу). Найбільш численною та впливовою була група республіканців. У 1930-х роках у Болгарії й Югославії ініціативу в емігрантському середовищі поступово перебрали на себе націоналісти. В Румунії до кінця міжвоєнного періоду найбільш впливовою частиною еміграції залишалися уенерівці. У «старій» Румунії (Регат) осередків ОУН не було. Вони діяли лише в Бессарабії та Північній Буковині²⁴. У кожній із цих балканських країн була створена мережа легальних, напівлегальних і нелегальних громадських організацій емігрантів та їх союзів (спілок).

У першій половині 1920-х років співпраця польських дипломатів з прихильниками С. Петлюри і ДЦ УНР у балканських країнах була спорадичною. У січні 1924 року на запрошення колишнього дипломатичного агента УНР в Болгарії В. Драгомирецького посол Польщі Тадеуш Грабовський (Tadeusz Stanisław Grabowski, 1881–1975) відвідав вечірку з нагоди Різдва Христового, яка була влаштована у притулку при клубі «Українська хата», та передав на його потреби 1 тис. болгарських левів²⁵. Колишній член Спілки визволення України, майбутній представник уряду УНР в Болгарії (на початку 1930-х рр.), художник Михайло Паращук мав дружні стосунки з тогочасним послом Польщі в Болгарії (1918–1925) Т. Грабовським.

²³ Його ж, *Натуралізація української еміграції в Болгарії в міжвоєнний період*, «Анамнеза», Софія 2015, № 1, с. 24.

²⁴ Більш докладно див.: Валерій Власенко, В. Гузун, *Національно-демократичне середовище міжвоєнної української еміграції...*, с. 25–49; Валерій Власенко, *Консервативно-гетьманське середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи (1918–1939 рр.)*, «Сумський історико-архівний журнал», Суми 2015, № XXV, с. 56–67; його ж, *Радикально-націоналістичне середовище міжвоєнної української еміграції в Південно-Східній Європі*, «Сумська старовина», Суми 2016, № XLIX, с. 23–42.

²⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), ф. 269, Колекція документів «Український музей в Празі» – Музей визвольної боротьби України в Празі, оп. 2, спр. 267, Лист Г. Порохівського до В. Филоновича, 03 03 1924, арк. 34 зв.

Згодом художник виготовив бюст польського дипломата²⁶. Але, на думку автора, це не свідчило про активну співпрацю з ДЦ УНР, який у 1923–1925 роках перебував у кризовому стані. До того ж, до середини 1920-х роках припинили своє існування легальні українські емігрантські організації, які виникли у 1921–1922 роках. У першій половині 1920-х років у складі консульства Польщі в Загребі працювали українці А. Хлопецький та В. Хома-Довський (пресовий референт), які були влаштовані до установи за сприяння колишнього почесного консула УНР в Загребі проф. С. Лукіяновича²⁷.

Більш інтенсивною ця співпраця стала після перевороту в Польщі, що відбувся у травні 1926 року, внаслідок якого до влади прийшов Юзеф Пілсудський. Невдовзі відновилася співпраця польської влади з ДЦ УНР. Її мета – спільно протистояти СРСР. Ця співпраця була складовою частиною концепції Міжмор'я – проекту партнерського об'єднання держав від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів для протистояння загрозі з боку СРСР та Німеччини. Одним із засобів реалізації цієї концепції була політика прометеїзму – очолюваного Польщею руху емігрантських політичних центрів народів колишньої Російської імперії задля боротьби проти СРСР та створення самостійних національних держав.

Польсько-українська співпраця відбувалася як по лінії Генерального штабу армії Польщі, так і її Міністерства закордонних справ. У складі реформованого українського Генерального штабу було створено три секції. Перша на чолі з полковником Архипом Кметою займалася перереєстрацією колишніх вояків Армії УНР, зокрема і в балканських країнах. До компетенції другої секції належала розвідувальна та контррозвідувальна діяльність і поширення на території радянської України пропагандистської літератури. Її керівниками були полковник Микола Чеботарів та генерал Всеволод Змієнко. Третя секція займалася виготовленням пропагандистських матеріалів. Її керівники – Іван Базяк та Петро Сікора (колишній співробітник Українського

²⁶ Проф. Михайло Парашчук: українски скулптор и виден обществен деец (1878–1963). Сборник документи, снимки и публикации, съставители Е. Хакова, В. Москаленко, София 2016, с. 43, 167, 507.

²⁷ Дописи. Югославія, «Український прапор», Берлін 1925, № 7, с. 3.

посольства в Болгарії). Військове міністерство УНР в еміграції на чолі з генералом Володимиром Сальським призначило своїх представників для окремих регіонів чи країн перебування української еміграції. Полковник Василь Филонович був представником на Балканах (Болгарія, Югославія) та в Туреччині, полковник Гнат Порохівський – в Румунії²⁸. Згодом призначили ще й відпоручників (представників) міністерства в окремих країнах. У Болгарії в різний час такими були полковник Борис Цибульський, професор Михайло Паращук та Яків Малиновський, в Югославії – сотник Пилип Чорний. Вони опікувалися тамтешніми легальними емігрантськими громадськими організаціями (переважно «українські громади» або товариства «Просвіта») та нелегальними військовими організаціями, наприклад, Товариство бувших вояків Армії УНР в Румунії та Товариство вояків українців імені гетьмана Петра Дорошенка у Великому Бечкерекі (Югославія).

Польська сторона фінансово підтримувала як Уряд УНР в еміграції, так і окремі його відомства, військові та громадські організації емігрантів, наукові інституції, періодику тощо. Так, у 1935 році із щомісячного загального бюджету на унерівську еміграцію у 23 тис. злотих на відділення українців у Болгарії виділялося 450 злотих, Румунії – 400, військові організації в Югославії – 340, Румунії – 240, видання журналів «Гуртуймося» (який і створювався спеціально для української еміграції на Балканах), «За державність», «Манчжурський вісник», «Ми», «Тризуб» і «Табір» – 4689 злотих тощо. Крім того, польською стороною виділялися персональні щомісячні виплати. Так, у 1935 році військовий міністр УНР В. Сальський щомісяця отримував 680 злотих, із яких персональна субсидія складала 500 злотих, а особистий фонд (для підтримки еміграції, яким генерал розпоряджався на свій розсуд) – 180 злотих, його представник у Румунії Г. Порохівський – 190, представник на Балканах і в Туреччині В. Филонович – 150 злотих²⁹. Ці кошти відповідно йшли безпосередньо відпоручникам у кожній балканській країні або на окремі акції еміграції в цих країнах. У березні

²⁸ Володимир Сідак, Тамара Вронська, *Спецслужба держави без території...*, с. 37–39.

²⁹ Там само, с. 52–53.

1927 року В. Филонович уперше отримав 100 злотих для підтримки української еміграції в Болгарії³⁰.

З боку Міністерства закордонних справ Польщі українською еміграцією опікувався його Східний департамент на чолі з Тадеушем Голувкою. Саме цей департамент і реалізовував політику прометеїзму. Головні засади з українського питання були викладені в інструкції міністра Августа Залеського головним польським дипломатичним представництвом, зокрема і посольствам у Белграді, Бухаресті та Софії (4 січня 1927 р.). В ній наголошувалося на зміцненні співпраці з петлюрівцями (ДЦ УНР) та допомозі їм на рівні дипломатії і пропаганди³¹.

У 1925–1930 роках послом Польщі в Болгарії був Владислав Барановський (Władysław Baranowski, 1885–1939). У листі до В. Сальського від 22 березня 1927 року А. Кмета просив військового міністра, щоб посол Польщі в Болгарії взяв під свою опіку тамтешню українську еміграцію³². У грудні 1927 року, коли справа з легалізацією Української громади (УГ) в Болгарії просувалася дуже повільно, В. Филонович рекомендував своєму відпоручнику Б. Цибульському звернутися до військового аташе Посольства Польщі в Болгарії за допомогою у цій справі. «Цей пан в силу своїх службових обов'язків зараз же звернеться за інструкціями до Варшави, а там уже все зроблять, що треба»³³. Наприкінці січня – на початку лютого 1928 року у справі легалізації УГ з послом Польщі в Болгарії В. Барановським двічі зустрічався колишній член Кубанської Української Національної Ради П. Сулятицький, який тоді за сприяння Уряду УНР подорожував балканськими країнами, й один раз М. Паращук. Польський дипломат обіцяв порушити це питання на зустрічі з прем'єр-міністром Болгарії А. Ляпчевим³⁴. Непоодинокими були випадки передачі листів або

³⁰ ЦДАГО, ф. 269, Колекція документів «Український музей в Празі» – Музей визвольної боротьби України в Празі, оп. 2, спр. 269, Лист П. Романюка до В. Филоновича, 05 II 1928, арк. 10 зв.

³¹ Jan Jacek Bruski, Jan Pisuliński, *Polska dyplomacja wobec emigracji ukraińskiej...*, s. 168.

³² ЦДАГО, ф. 269, Колекція документів «Український музей в Празі» – Музей визвольної боротьби України в Празі, оп. 2, спр. 261, Лист А. Кмети до В. Сальського, 22 III 1927, арк. 10.

³³ Там само, Лист В. Филоновича до Української громади, 27 XII 1927, арк. 66.

³⁴ Там само, спр. 269, Лист П. Романюка до В. Филоновича, 05 II 1928, арк. 42 зв.

речей із Варшави до Софії через польське посольство. Так, у січні 1928 року голова клубу «Прометей», заступник міністра закордонних справ УНР в еміграції Роман Смаль-Стоцький надсилав листи до М. Парашука через Посольство Польщі в Болгарії³⁵. За повідомленнями радянської розвідки, М. Парашук підтримував постійний зв'язок із В. Барановським³⁶.

1 червня 1930 року послом Польщі в Болгарії став Адам Тарновський (Adam Tarnowski, 1862–1956). За повідомленнями агента «Валери» болгарської контррозвідки, українська еміграція в Болгарії матеріальну й організаційну допомогу отримувала з боку польського посольства, А. Тарновського та Зембужського (ймовірно, співробітник посольства)³⁷. Іноді для допомоги еміграції та контролю за її діяльністю до балканських країн приїздили співробітники МЗС Польщі. Так, у серпні 1930 року радянська розвідка повідомляла про поїздки «правої руки» Т. Голувки Радзіловського до Болгарії, Румунії, Югославії, Туреччини та інших країн перебування української еміграції³⁸.

Уже влітку 1930 року були налагоджені відносини А. Тарновського з представником військового міністра УНР у Болгарії Б. Цибульським. Наприкінці того ж року посол передав йому 2,5 тис. болгарських левів на оренду й утримання бібліотеки-читальні («своєрідного клубу») з двох кімнат. В одній би зберігалися книги, а друга слугувала б читальною залою або кімнатою для відпочинку від праці. Крім того, він надав 5 тис. левів для ремонту приміщення та придбання меблів й іншого приладдя. У грудні 1930 року Б. Цибульський уже винаймав таке приміщення в центрі міста. Передбачалося, що частину отриманих коштів слід було передати

³⁵ Центральний державний архів Республіки Болгарія (ЦДА), ф. 1717К Парашук, проф. Михайло Іванович Парашук – український скульптор та громадсько-політичний діяч (1878–1963), оп. 1, а. е. 570, Лист Р. Смаль-Стоцького до М. Парашука, 09 I 1928, арк. 23.

³⁶ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ), ф. 1, Колекція документів, спр. 12617, т. 7, Оперативне повідомлення до Закордонного відділу Державного політичного управління УСРР, 04 IV 1932, арк. 173.

³⁷ Проф. Михайло Парашук..., с. 289.

³⁸ ГДА СЗРУ, ф. 1, Колекція документів, спр. 12617, т. 1, Оперативне повідомлення про поїздки Радзіловського, 17 VIII 1930, арк. 82.

і на потреби Української громади у Варні³⁹. Згодом грошова допомога на бібліотеку-читальню надавалася щомісяця. Але невдовзі між головою управи Української громади М. Паращуком та представником військового міністра УНР у Болгарії Б. Цибульським виникли непорозуміння, зокрема і щодо бібліотеки-читальні. У справу був змушений втрутитися В. Сальський. Перебуваючи у червні 1931 року у Варшаві, А. Тарновський мав зустріч із військовим міністром УНР. Свої враження від зустрічі В. Сальський виклав у листі до Б. Цибульського:

П. Т-й просто зворушив мене своїм доброзичливим і об'єктивним ставленням до тих непорозумінь і настирливо просив мене приїхати до Софії і на місці все залагодити⁴⁰.

Наприкінці червня того ж року через Румунію військовий міністр УНР прибув до Болгарії, де мав зустрічі з місцевими емігрантами в Софії та Варні, М. Паращуком і Б. Цибульським. Врешті-решт, непорозуміння в емігрантському середовищі вирішили за допомогою розмежування повноважень М. Паращука та Б. Цибульського. За домовленістю з А. Тарновським, перший відповідав за Українську громаду в Софії та відкриття Українсько-болгарського товариства, а другий опікувався українськими громадами в провінції⁴¹. У жовтні 1931 року посол Польщі в Болгарії передав Українській громаді в Софії одноразову допомогу – 5 тис. левів⁴². Під час наступної зустрічі з В. Сальським у листопаді того ж року у Варшаві А. Тарновський повідомив, що він задоволений розвитком української справи в Софії⁴³.

Члени Уряду УНР в еміграції В. Прокопович, О. Шульгин, В. Сальський, Р. Смаль-Стоцький відвідували Болгарію. Як правило

³⁹ ЦДАГО, ф. 269, Колекція документів «Український музей в Празі» – Музей визвольної боротьби України в Празі, оп. 2, спр. 276, Лист Б. Цибульського до В. Филоновича, 02 I 1931, арк. 52–54.

⁴⁰ Там само, спр. 277, Лист В. Сальського до Б. Цибульського, 16 VI 1931, арк. 91.

⁴¹ Там само, спр. 277а, Лист Б. Цибульського до В. Сальського, 30 X 1931, арк. 106 зв.

⁴² Там само, Лист В. Сальського до Б. Цибульського, 21 XI 1931, арк. 132.

⁴³ ЦДА, ф. 1717К Паращук, проф. Михайло Іванович Паращук – український скульптор та громадсько-політичний діяч (1878–1963), оп. 1, а. е. 743, Лист В. Сальського до М. Паращука, 21 XI 1931, арк. 4.

вони мали зустрічі з послом Польщі⁴⁴. За повідомленнями болгарської преси, 20 лютого 1932 року на честь прибуття до Софії заступника міністра закордонних справ УНР, професора Варшавського університету Р. Смаль-Стоцького був влаштований прийом у посольстві, в якому взяли участь колишні міністри П. Стайнов, Гр. Василев, Д. Казасов, болгарські та зарубіжні журналісти. Наступного дня на честь Р. Смаль-Стоцького польський посол дав обід, на якому були присутні президент Болгарської академії наук, ректори і професори Софійського та Вільного університетів. Тоді ж у приміщенні товариства «Славянська бесіда» українець виголосив болгарською мовою доповідь *Україна і Болгарія*⁴⁵.

Для легальної матеріальної підтримки еміграції в Софії А. Тарновський сприяв прийому на роботу до польського тютюнового складу кількох десятків українців, що вплинуло на збільшення кількості членів Української громади⁴⁶.

А. Тарновський іноді брав участь у національно-культурних заходах еміграції, наприклад, з нагоди 75-х роковин смерті Т. Шевченка, які відбулися 25 квітня 1936 року у приміщенні товариства «Славянська бесіда»⁴⁷. Українська еміграція також відгуквалася на події, що відбувалися в Польщі. Так, 20 вересня 1931 року за порадою Уряду УНР в еміграції Українська громада в Софії влаштувала панахиду за вбитим у Трускавці Т. Голувкою, на якій були присутні А. Тарновський та аташе Кальчицький (можливо, Кульчицький). Після панахиди голова УГ проголосив «відповідальну промову». Тоді ж на ім'я дружини небіжчика, голови Безпартійного блоку В. Славека та маршала Сейму К. Світальського були надіслані листи із співчуттям, а Б. Цибульський особисто висловив послу співчуття з приводу трагедії під час візиту до посоль-

⁴⁴ Там само, а. е. 575, Лист О. Шульгина до М. Паращука, 31 XII 1935, арк. 33.

⁴⁵ ЦДА, ф. 1717К Паращук, проф. Михайло Іванович Паращук – український скульптор та громадсько-політичний діяч (1878–1963), оп. 1, а. е. 510, Статті в болгарській пресі, 24 II 1932, арк. 16.

⁴⁶ ЦДАГО, ф. 269, Колекція документів «Український музей в Празі» – Музей визвольної боротьби України в Празі, оп. 2, спр. 277а, Лист Б. Цибульського до В. Филоновича, 28 IX 1931, арк. 67.

⁴⁷ ЦДА, ф. 1717К Паращук, проф. Михайло Іванович Паращук – український скульптор та громадсько-політичний діяч (1878–1963), оп. 1, а. е. 294, Статті в болгарській пресі, 01 V 1936, арк. 10.

ства Польщі⁴⁸. Зауважимо, що протилежні до ДЦ УНР українські політичні табори критикували місцевих «петлюрівців» за пропольську позицію⁴⁹.

Посольство Польщі в Югославії також допомагало українським емігрантським організаціям матеріально. У липні 1931 року В. Филонович повідомив відпоручнику П. Чорному, що новопризначений (з 16 червня 1931 р.) посол Владислав Гюнтер (Władysław Günther-Schwarzburg, 1885–1974) хоче зустрітися з представниками організованої української еміграції в Югославії та надати їм грошову допомогу. Вести переговори з польським дипломатом міністр В. Сальський уповноважив саме П. Чорного⁵⁰. Зустріч відбулася 5 серпня 1931 року. Чорний поінформував дипломата про кількість емігрантів у країні, діяльність українських громадських організацій, готовність емігрантів боротися за відродження самостійної України. Від запропонованої допомоги у 3 тис. динарів П. Чорний відмовився, посилаючись на відсутність дозволу на це з боку В. Филоновича та В. Сальського. Польський дипломат пообіцяв владнати питання допомоги під час його зустрічі з А. Лівіцьким у Варшаві⁵¹.

Наступний візит П. Чорного до посла Польщі в Югославії відбувся 16 вересня того ж року. Приводом до зустрічі стала трагічна подія – вбивство Т. Голувки. Вислухавши інформацію відпоручника щодо вшанування уенерівською еміграцією пам'яті польського діяча, обговорили перспективи поширення мережі українських громадських організацій в Югославії. Польський дипломат пообіцяв інформувати про це свій уряд і передав 1 тис. динарів на

⁴⁸ ЦДАГО, ф. 269, Колекція документів «Український музей в Празі» – Музей визвольної боротьби України в Празі, оп. 2, спр. 277а, Лист Б. Цибульського до В. Сальського, 30 IX 1931, арк. 73.

⁴⁹ ЦДА, ф. 1717К Паращук, проф. Михайло Іванович Паращук – український скульптор та громадсько-політичний діяч (1878–1963), оп. 1, а. е. 510, Статті в болгарській пресі, 08 XII 1930, арк. 15.

⁵⁰ ЦДАГО, ф. 269, Колекція документів «Український музей в Празі» – Музей визвольної боротьби України в Празі, оп. 2, спр. 27, Лист В. Филоновича до П. Чорного, 27 VII 1931, арк. 183.

⁵¹ Там само, Лист П. Чорного до В. Филоновича, 06 VIII 1931, арк. 198–200 зв.

культурно-освітні справи та придбання літератури, пообіцявши визначити розмір допомоги після зустрічі з А. Лівіцьким⁵².

На відміну від Болгарії та Югославії, румунська влада прихильно ставилася до української еміграції, вбачаючи в ній союзника у протистоянні з СРСР. Румунія розглядала можливість відтворення самостійної української держави як буфера між Румунією та радянською Росією. В цьому позиції Румунії та Польщі збігалися. Приблизно з 1927 року румунська влада надавала матеріальну допомогу Громадсько-допомоговому комітету української еміграції в Румунії (аналог Українського Центрального Комітету в Польщі), Надзвичайній дипломатичній місії (НДМ) УНР, яка у вересні 1923 року припинила існування як дипломатична установа та перетворилася фактично на громадську організацію, Українському інформаційному агентству «Українтаг» (видання бюлетеня) тощо. Проте більш щільною співпраця румунської влади з тамтешнім осередком ДЦ УНР стала після візиту Ю. Пілсудського до Румунії у жовтні 1931 року. Як впливало з оперативних повідомлень радянських спецслужб, Румунія та Польща уклали спеціальну угоду щодо спільного захисту кордонів з СРСР. Уряди обох країн визнали за необхідне підтримати боротьбу Уряду УНР в еміграції за відновлення самостійної України та використати українських емігрантів у можливій війні. За наказом свого уряду посол Польщі в Румунії Ян Шембек (Jan Szembek, 1881–1945) рекомендував румунській владі допомагати Уряду УНР так само, як це робила польська сторона. Польська влада через Уряд УНР в еміграції щороку перераховувала на потреби НДМ УНР в Румунії 6 тис. злотих. Румунська сторона також фінансувала українську еміграцію в особі Громадсько-допомогового комітету. Декілька років поспіль Міністерство закордонних справ Румунії надавало комітету 12 тис. леїв на рік. Кошти також надходили і від Міністерства оборони Румунії, наприклад, у листопаді 1931 року – 42 тис., лютому 1932 року – 35 тис., квітні того ж року – 12 тис. леїв⁵³. Крім представника військового міністра УНР в Румунії Г. Порохівського, Уряд УНР в

⁵² Там само, спр. 277а, Лист П. Чорного до В. Филоновича, 22 IX 1931, арк. 59–60.

⁵³ ГДА СЗРУ, ф. 1, Колекція документів, спр. 12617, т. 10, Оперативне повідомлення «Румунська політика й Україні» (на липень 1932 р.), 26 XII 1932, арк. 267–269.

еміграції (а фактично Польща) фінансував діяльність керівника інформаційного агентства «Українтаг» Дмитра Геродота (Івашина)⁵⁴.

Отже, співпраця польської дипломатії в балканських країнах з тамтешньою українською політичною еміграцією, що орієнтувалася на Державний Центр Української Народної Республіки, цілком відповідала концепції Міжмор'я та політиці прометеїзму. Вона виявлялася переважно в організаційній та матеріальній підтримці емігрантських громадських інституцій уенерівського спрямування та тих, хто представляв Уряд УНР в цих країнах. На відміну від Болгарії та Югославії, де місцева влада не виокремлювала українців із загальноросійського емігрантського масиву, ставлення Румунії до української еміграції було подібним до позиції Польщі, оскільки обидві країни визнали свого часу УНР, на їх території перебували інтерновані вояки Армії УНР, вони мали спільний кордон із СРСР та ставили за мету відновлення української держави як буфера між ними та радянською Росією. І Румунія, і Польща розглядали українську еміграцію, згуртовану навколо ДЦ УНР, як свого союзника для реалізації цієї мети.

Бібліографія

Архівні джерела

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО):

ф. 269, Колекція документів «Український музей в Празі».

Центральний державний архів Республіки Болгарія (ЦДА):

ф. 1717К Паращук, проф. Михайло Іванович Паращук – український скульптор та громадсько-політичний діяч (1878–1963).

Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗРУ):

ф. 1, Колекція документів, спр. 12617, т. 7.

Література

Богуславський О.В., *Преса міжвоєнної політичної еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії*, Запоріжжя 2008.

Бондаренко В.Г., *Український вільнокозачий рух в Україні та на еміграції (1919–1993 рр.)*, Запоріжжя 2016.

Власенко В., *Вторая волна межвоенной украинской политической эмиграции в Румынии (зима–весна 1920 г.)*, «Русин», Кишинев 2014, № 36.

⁵⁴ Там само, т. 9, Оперативне повідомлення «Про Український допомоговий комітет», 19 III 1931, арк. 183.

- Власенко В., Гузун В., *Національно-демократичне середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи*, «Сумська старовина», Суми 2016, № XLVIII, с. 12–13.
- Власенко В., *Друга хвиля міжвоєнної української політичної еміграції у Південно-Східній Європі*, «Сумська старовина», Суми 2013, № XL, с. 22–35.
- Власенко В., *Евакуація російської армії генерала П. Врангеля з Криму: український контекст*, „Ucraina magna”, Київ 2016, т. I, с. 208–221.
- Власенко В., *Консервативно-гетьманське середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи (1918–1939 рр.)*, «Сумський історико-архівний журнал», Суми 2015, № XXV, с. 56–67.
- Власенко В., *Натуралізація української еміграції в Болгарії в міжвоєнний період*, «Анамнеза», Софія 2015, № 1, с. 24.
- Власенко В., *Натуралізація міжвоєнної української політичної еміграції в Румунії та Югославії*, «Правові горизонти», Суми 2018, № 9 (22), с. 8–9.
- Власенко В., *Перша хвиля міжвоєнної української політичної еміграції до Болгарії*, «Българска україністика», Софія 2013, № 3, с. 172–184.
- Власенко В., *Радикально-націоналістичне середовище міжвоєнної української еміграції в Південно-Східній Європі*, «Сумська старовина», Суми 2016, № XLIX, с. 23–42.
- Власенко В., *Третья волна межвоенной украинской политической эмиграции в Румынии*, «Русин», Кишинев 2014, № 38, с. 99–114.
- Власенко В., *Третя хвиля міжвоєнної української еміграції до Болгарії*, «Дриновський збірник», Харків–Софія 2014, т. 8, с. 184–195.
- Власенко В., *Третя хвиля міжвоєнної української еміграції до Югославії [у:] Русинистични студії*, ред. Ю. Тамаш, Нови Сад 2015, с. 103–132.
- Власенко В., *Формирование украинской политической эмиграции в Румынии в межвоенный период (первая волна)*, «Русин», Кишинев 2014, № 35, с. 105–120.
- Власенко В., *Формування міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії (перша хвиля)*, «Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету», Запоріжжя 2014, вип. XXXIX, с. 85–91.
- Давидюк Р., *Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства*, Львів–Рівне 2016.
- Колянчук О., *Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939)*, Львів 2000.
- Комар В., *Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)*, Івано-Франківськ 2011.
- Кучерепа М., Давидюк Р., *Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.)*, Луцьк 2001.
- Павленко М., *Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.)*, Київ 1999.
- Піскун В., *Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття)*, Київ 2006.

- Сідак В., Вронська Т., *Спецслужба держави без території: люди, події, факти*, Київ 2003.
- Србінняк І., *Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.)*, Київ 1997.
- Србінняк І., *Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.)*, Київ 2000.
- Степняк В., *Польська дипломатія на Балкану (1918–1926)*, «Архив», Београд 2001, № 2, с. 104–112.
- Троцинський В.П., *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище*, Київ 1994.
- Batowski H., *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 2001.
- Bruski J.J., *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926*, Kraków 2010.
- Bruski J.J., *Mykoła Czebotariw i placówka „Hetman”. Z dziejów ukraińskich służb specjalnych na emigracji*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 2, s. 53–65.
- Bruski J.J., *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, wyd. 2, Kraków 2004.
- Bruski J.J., Pisuliński J., *Polska dyplomacja wobec emigracji ukraińskiej. Nieznana instrukcja ministra Augusta Zaleskiego z 1926 roku*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, Warszawa 1998, t. XXXIII, s. 161–168.
- Essen A., *Polska a Mała Ententa 1920–1934*, Warszawa–Kraków 1992.
- Karpus Z., *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924: Z dziejów militarno-politycznej wojny polsko-radzieckiej*, Toruń 1997.
- Mikulicz S., *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971.
- Pisuliński J., *Centrum państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie w polskiej polityce zagranicznej po 1926 r.*, «Історичний архів. Наукові студії», Миколаїв 2010, вип. 5, с. 120–124.
- Pisuliński J., *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923*, Toruń 2013.
- Pisuliński J., *Polityka władz polskich wobec Centrum Państwowego Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie po preliminariach ryskich (1920–1923)*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 2007, nr 13, s. 71–85.
- Pisuliński J., *Ukrainian diaspora in Polish foreign policy in the interwar period*, „New Ukraine = Нова Україна” 2011, no. 11, p. 43–54.
- Potocki R., *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939)*, Lublin 1999.
- Potocki R., *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939*, Lublin 2003.
- Stępiak W., *Dyplomacja polska na Bałkanach (1918–1926)*, Warszawa 1998.
- Torzecki R., *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945)*, Warszawa 1972.
- Torzecki R., *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989.
- Walczak H., *Józef Piłsudski wobec sojuszu Polski z Rumunią w okresie międzywojennym*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2018, nr 3, s. 109–136.

Walczak H., *Polscy przedstawiciele dyplomatyczni w Rumunii w latach 1918–1940.*

Cz. I: 1918–1940, „Polish Biographical Studies” 2016, no. 1, p. 25–49.

Wiszka E., *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*, Toruń 2005.

Wiszka E., *Prasa ukraińskiej emigracji w Polsce 1920–1939*, Toruń 2001.